

Svobodné církve ve svobodné společnosti [1993]

1 Žijeme v Evropě, v evropských dějinách, a proto musíme dbát o povahu evropanství (ovšem selektivně na základě kritického hodnocení evropského odkazu). Evropské dějiny jsou charakterizovány podvojností, která má zčásti svůj zdroj v tom, že se ustavily a rozvíjely v návazání na dvojí kulturní tradici, totiž starořeckou a staroizraelskou, ale která byla po celou dobu až dodnes přetvářena různým způsobem. Těchto historických kořenů je třeba dbát, ale nechávat na druhé straně jako nějakou definitivní normu, neboť jde o budoucnostní perspektivu.

2 Sekularizační historický proces je nemyslitelný bez významného důrazu již starého židovství a potom křesťanství na tzv. odposvátnění, desakralizaci světa. Program laického státu, který se v evropských (nechápano jen geograficky, náleží k tomu také severní Amerika atd.) podmínkách už většinou prosadil, je bez ohledu na to, zda to většina křesťanů a církví chtěla nebo nechtěla plodem působení křesťanství, které v tom ohledu plně navázalo na staré židovství, zejména na prorockou tradici. Důsledkem toho byla i desakralizace státu.

3 Zbytkem, reliktem onoho chápání státu jako posvátného byla v nové době myšlenka absolutní suverenity státu, o jejíž uskutečnění některé státy usilovaly, ale vždy s katastrofálními následky. Naproti tomu bylo křesťanství (a tím i staré židovství) zdrojem a inspirací všem směrům a hnutím, které proti každé snaze o mocenskou dominanci protestovaly a proti ní vzdorovaly. V tomto zápase církev (církve) nestály vždy ani jednoznačně na straně protestujících a vzdorujících, ale uzavíraly s mocnáři a později i se státem bez mocnářů různé kompromisy.

4 Dnes nestojíme před úkolem najít nějakou novou formu kompromisu, ale musíme si nejprve ujasnit cíl, kterého bychom měli a chceme dosáhnout. Kompromisní asi bude muset být cesta k tomu cíli, ale nyní jde o principiální vyjasnění. A principiálnost vylučuje nejen zřetel církevní, ale také jen politické.

5 Stojíme tedy nejen před nějakým aktuálním úkolem prakticky řešit určitý kruh problémů tzv. modu vivendi, ale také před teoretickým vyjasněním, oč tu šlo, jde a zejména půjde ve vztahu státu k církvím a církví ke státu. Právě teoreticky se musí vyjasnit, že jisté napětí a distance mezi státem a církvemi jsou nutné a náleží tradičně k evropskému řešení: každý pokus o převedení jednoho partnera na druhého, podřazení jednoho druhému, a tím spíše likvidace jednoho druhým jsou neevropské a protievropské. Je tu jistá analogie jednak s kulturou obecně, ale také třeba s ekonomickými subjekty a strukturami: tak jako celá kultura (včetně vědy) je především nadnárodní (a tím spíše nadstátní), tak se stále více prosazují také nadnárodní struktury ekonomické. Některé církve mají vysloveně nadnárodní charakter již dlouho (katolická, zčásti pravoslavné církve, a v protestantismu některé církve a některá hnutí, i když zase některé církve jsou vysloveně národní, a také existují různé mezinárodní nadcírkevní organizace).

6 Nemalý význam má ovšem i chápání samotného státu. Považuji za významné přehodnotit myšlenku tzv. neomezené suverenity státu. Stát má nepochybně kontinuitu, která musí být respektována, ale právě tak jako demokracie začíná postupným procesem dělení moci, je třeba ještě dále oddělovat další sféry života společnosti jako nepodléhající rozhodující pravomoci státu (o to jde např. v právních formulacích záruk obecných lidských práv). Základní problém je tedy nutně širší povahy: vztah státu k církvím, náboženským organizacím a společností nutně spadá do oblasti vztahu státu ke kultuře vůbec, a tak alespoň principiálně musí být založen na stanovisku zásadní respektu ke svobodě jednotlivce, zejména pak ke svobodě jeho svědomí.

7 Je proto otázkou, zda problematika církví a náboženských společenství může být chápána a řešena jako výjimka, anebo spíše jako jeden, byť mimořádně důležitý případ vztahu státu ke kultuře a kulturním záležitostem. Po mém soudu by po právní a finanční atd. stránce neměly mít církve nějaké výjimečné postavení proti jiným významným kulturním institucím. Naproti tomu by však mělo být jasné, že náš stát je státem evropským, evropskou minulost a celý dosavadní vývoj respektujícím a nepodléhajícím postmodernistické náladě, která nejen všechny společnosti a spolky, ale také všechna náboženství nebo za náboženství se prohlašující společenství a hnutí klade na jednu rovinu a tak historicky i věcně degraduje.

8 Základní důležitost má po mém soudu principiální analýza legitimitosti místa teologických fakult na některých univerzitách. To není jen otázka tradice a historických pozůstatků. Teologické fakulty jsou nejen u nás, ale v celé Evropě vlastně nejevropštější školy, protože vedou jak učitele, tak studenty k vážnému, hlubokému navazování na dva nejdůležitější zdroje evropského dějinného vývoje, totiž starý Izrael a staré Řecko. To, že Evropa stojí na těchto dvou sloupech, je bezpochyby zásluha především křesťanů. Stát by měl mít eminentní zájem na tom, aby tyto evropské tradice byly připomínány, aby na ně bylo navazováno a aby v nich bylo pokračováno.

9 S tím úzce souvisí zájem evropského státu na kvalitě a úrovni absolventů teologického studia, zejména pak těch, kdo působí jako duchovní ve farnostech a sborech. Stát by se měl podílet na podpoře nejen jejich studia, ale také jejich kvalitního působení ve společenstvích křesťanů a všeho druhu výuce mládeže. Mám proto za to, že by bylo nanejvýš vhodné, aby stát nepodporoval duchovní paušálně, ale aby odlišoval míru své podpory třeba na základě dosažených výsledků v atestacích, jejichž prováděním by byly pověřeny teologické fakulty (a nejlépe vždy za přítomnosti hostů z jiných teologických fakult).

10 Ekonomické zabezpečení církevního provozu se nesmí stát hlavní bodem připravovaného řešení vztahu mezi státem a církvemi. Církve nejsou a nesmějí se stát výdělečnými podniky, jinak si musí zvolit jiné jméno. Nicméně všude tam, kde získají z vnitřních zdrojů větší prostředky, jsou v důsledku svých vlastních povinností a norem zavázány jich užívat v duchu evangelia ku prospěchu všech, zejména však těch nejpotřebnějších. A naopak všude tam, kde přestává jí jen o jejich vnitřní provoz a dostává místa vpravdě křesťanské službě potřebnému bližnímu, takže půjde o významnou pomoc společnosti, tam může a má stát takové aktivity podporovat a vážit si jich, eventuelně se na nich finančně a materiálně podílet. (A podobně i obráceně se církve mohou a mají podílet na takových užitečných aktivitách státu, kde jejich spoluúčast je důležitá nebo dokonce nenahraditelná.)

ad Sokol: 3e ani tradiční církve nejsou „daleko starší než všechny orgány a instituce státu, jež se o ně aspoň zpočátku většinou opíraly“, protože římský stát byl dříve než křesťanské církve, a křesťanství přece nenavazovalo na ona stará náboženství, o které se rozmanité státy „opíraly“, nýbrž příkře se od nich odlišovalo (ostatně podobně jako židovství), takže navzdory velké náboženské toleranci Říma obojí nebyly akceptovány a uznávány, naopak podezírány z ateismu. Ke změně došlo až s konstantinovstvím, a toto sepětí státu s křesťanstvím navzdory nejrůznějším proměnám přetrvává leckde a v leccm dodnes. Právě to musí být kriticky analyzováno a překonáno, a to z důvodů, které jsou původně křesťanské resp. ježíšovské.

odluka pro mne znamená něco jiného, než říká Sokol: původně se formovaly státy samostatně, nezávisle na pojetí svébytné svrchovanosti svědomí, a na druhé straně chápání svědomí, odpovědného bez jakéhokoli zprostředkování

(tedy i náboženského, církevního, nejen státního atd.) instanci, která není v ničí svrchovanosti ani v ničí správě, se formovalo bez souvislosti s kmenem, obcí, státem (i církví). Je pozoruhodné, že náběhy k něčemu takovému, co bychom si dnes představovali jako žádoucí, najdeme také ve starém Řecku (a to nejen u filosofů, ale také třeba v tragédiích např. Antigona), ale v mnohem slabší a méně vyvinuté podobě, když to srovnáme s některými momenty starozákonními (třeba Job).

Ladislav Hejdánek, 14. 3. 99

[Následující poznámka z původního dokumentu zřejmě není Hejdánkova, jde asi jen o citaci:]

Dosud neuzavřena také zůstala otázka konečného modelu vztahu státu a církví. Původně oběma stranami akceptovaný cíl, kterým byl model odluky státu a církví, byl v úvahách nahrazován kooperativním modelem. Značným problémem bylo to, že oboustranně nebyla vyjasněna především jasná představa obsahu těchto modelů, která by usnadnila např. řešení výše uvedených dílčích problémů.

(Zpráva vlády o stavu české společnosti, HN Dokumentace 5. 3. 99, str. XVIII, 4. 4. Kultura.)